

SAAXUMHUIZEN – NEDERLANDS HERVORMDE KERK

De kerk is bereikbaar via een stenen brug, gemarkeerd door een karakteristiek hek uit de vroege 19e eeuw; op de kolommen van het hek staan vazen met guirlandes. De kerk ligt op een door gracht en bomerrij gesloten kerkhof, en had volgens een pastoorzegel uit 1550, vermoedelijk Jacobus als patroonheilige. In de 13^e eeuw was er nog een gemetseld gewelf; dat kwam aan het licht bij de in 2012 afgesloten restauratie. Verbouwingen in de 19e eeuw hebben duidelijk hun sporen nagelaten. Het schip kreeg zijn huidige aanblik in 1846: het exterieur werd blokvormig bepleisterd, de oude vensters werden vervangen door spitsboogvensters en de vlakke balkenzoldering door een gestuct tongewelf. Op plaatsen, waar de bepleistering verdwenen is, bijvoorbeeld aan de noordwesthoek, kan men het oude formaat baksteen nog herkennen. In 1858 werd de bouwvallige, vrijstaande, stompe toren afgebroken en vervangen door een bakstenen exemplaar met een achzijdige, ingesnoerde naaldspits. De romp van de toren wordt verticaal geaccentueerd door overhoekse pilasters. Deze eindigen aan de bovenkant in een 'kroonlijst' die de ver uitkragende, van een balustrade voorziene, omloop lijkt te dragen. De toren functioneert nu als toeristisch uitkijkpunt. En zo'n omloop maakt het onderhoud van de spits gemakkelijker. Voor de ingang ligt een grote rode Bremerzandsteen, vermoedelijk de oude altaarsteen.

Het interieur wordt sterk bepaald door de veranderingen die jhr. Goosen Geurt Alberda van Dijksterhuis in het begin van de 19e eeuw heeft laten aanbrengen. Hij was collator van onder andere Saaxumhuizen en liet hier het interieur voor een groot gedeelte vernieuwen: tegen de oostwand kwam een preekstoel met slanke Ionische zuilen op de hoeken. De kuippanelen zijn met guirlandes bekleed en het meubel heeft zwaar lijstwerk aan onder- en bovenkant. In opzet verschilt de preekstoel niet van het type, dat in de eerste helft van de 17e eeuw ontstond, alleen de decoratie verraadt de ontstaansdatum rond 1800. Op het koor staan aan beide zijden twee, min of meer identieke, herenbanken. Het rugschot van de bank voor Goosen Geurt bevatte oorspronkelijk als vulling voor het fronton een gesneden paneel van het 'Laatste Avondmaal', dat echter in 1977 werd gestolen; Tico Top maakte in 1996 de huidige replica. Hierboven dragen twee putti, guirlandes met zich meeslepend, het schild met het wapen van Alberda. Verder is het gestoelte en de bank voor de kerkenraad versierd met de voor deze tijd (vroege 19e eeuw) onvermijdelijke vazen. De maker van al dat moois, c.q. de herenbanken, is Anthonie Walles (1790-1845) uit Groningen, die ook in Pieterburen werkte voor Goosen Geurt. Preekstoel en kerkbanken zijn van de hand van houtbewerker Kamminga.

Het orgel werd door de bouwer, Petrus van Oeckelen, opgeleverd in 1851. Daarna is er nooit meer iets aan het orgel gewijzigd. Door gebrek aan onderhoud was het in 1978 niet meer bespeelbaar. Na het opstellen van een herstelplan volgde de restauratie: het regeerwerk werd van 1982-'84 door Van Vulpen hersteld en in 1987 volgde een algehele restauratie door Mense Ruiters. De orgelkas uit het begin van de 19e eeuw kun je als neobarok betitelen: een afwisseling in de vormen van rond-hoekig en hol-bol; een en ander opgetuigd met de (alweer) onvermijdelijke, met guirlandes gedecoreerde vazen en een lier als bekroning.

In 2011-'12 is zowel het torencasco als het interieur van de kerk gerestaureerd onder leiding van OVT Architecten te Groningen. De restauratie was hard nodig; de conditie van de toren ging dusdanig snel achteruit dat er gaten vielen in de leibedekking en zelfs delen van de houten omloop naar beneden kwamen zeilen. Van de toren is het lei- en loodwerk vervangen, de omloop gerestaureerd, metsel- en voegwerk plaatselijk hersteld en zijn ijzeren en houten balken hersteld. In het interieur van de kerk is slecht pleister- en witwerk hersteld, het schilderwerk aangepakt en zijn de herenbanken en de preekstoel gerestaureerd. Bij het afkappen van het stucwerk voor het herstel zijn enkele interessante bouwsporen gevonden.